

СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд на Иван И. Илиев на тема: “Тълкуванието на Книга на пророк Даниил от Иполит Римски в старобългарската литература”

за присъждането на образователната и научна степен “доктор”

от проф. дфн Анисава Милтенова

Направление за стара българска литература, Институт за литература при БАН

Становището на научния ръководител (каквото в случая съм аз) е с различен акцент от този на останалите членове на Научното жури при даването на оценка на работата на дисертанта. За това преди всичко искам да подчертая, че настоящият труд е резултат на изключително задълбочен и последователен самостоятелен труд на Иван Илиев. В процеса на докторантурата той не само усвои основни принципи и методи на текст-критиката на старите славянски преводи, на изданието на старобългарски текст и изработването на речник-индекс към него, но демонстрира свой собствен почерк при анализа на езиковите особености и оценката на техниката на превода. В основата на приносите му е неговата отлична подготовка по класическите езици и по-специално по гръцки език, надградена с знанията му по старобългарски език, старобългарска литература и на история на старозаветните пророчески книги. Не на последно място бих искала да отбележа неговата самокритичност и желание за усъвършенстване в едно интердисциплинарно изследователско поле, които, надявам се, ще допринесат и за по-нататъшното му развитие като специалист.

Тълкуванието на Иполит Римски върху Книга на пророк Даниил е определяно в научната литература като един от базовите текстове за възникване на многобройни екзегетични, исторически и историко-апокалиптични текстове с есхатологична тематика както във византийската, така и в славянската книжнина. Основание за това е самата канонична Книга на пророк Даниил, типичен образец на старозаветна апокалиптика. Историческият и политическият елемент в Книгата е представен в преобладаваща степен, непосредствен израз на месиански идеи. Както е известно, по-късно, в контекста на християнското учение, тези идеи се видоизменят, пораждайки богата книжовна традиция от политически пророчества и предсказания. Те възникват и се развиват в периоди, когато съдбата на Византийската империя и на Българското царство е застрашена от външни врагове или вътрешни смутове. Апокрифните апокалипсиси повече или по-малко са проучени и издадени. Традицията на самото произведение на Иполит – един базисен текст – и неговият старобългарски превод обаче не са

анализирани досега, липсваха както текстологически проучвания, така и пълни издания на текста (частично текстът на Тълкуванието е издаден от И. И. Срезневски). Вниманието, което оказва на славянската традиция още през XIX в. Н. Бонвенч и след него – И. Евсеев, е показателно, но нито един от двамата не разработва текстологията на славянските преписи (доколкото са познати по това време). Това определя избора на темата на Иван Илиев като много навременен и сполучлив.

Авторът на дисертационния труд си е поставил задачи, които обхващат едно всестранно филологическо изследване на Тълкуванието – от възможно най-изчерпателно събиране на изворовия материал, неговото описание и проучване, през проследяване на трансмисията на текста и установяване на съдържанието на евентуалния първообраз, анализ на превода в сравнение с гръцкия текст (ползван по критическото издание на последователите на Марсел Ришар), сравнение с другите установени в палеославистиката преводи на старозаветната библейска книга, възможните паралели с ранни тълковни преводи – до първоначалния езиков разбор в сравнение с други старобългарски преводни паметници. С голяма част от така амбициозно поставените цели и задачи на труда той се е справил с много добри резултати. На първо място за пръв път са събрани, описани и проучени *de visu* седем пълни или относително пълни преписи на произведението, в голяма си част неизследвани (някои от тях само споменати от И. Срезневски и от И. Евсеев). Отзивчивостта на нашите колеги в руските библиотеки даде възможност Илиев да получи дигитални копия от някои забравени от науката преписи, напр. в ръкописа от Сийския манастир № 92, днес в Архангелската сбирка, Арханг. Д 171 (БАН, Петербург) и от ръкописа от Петрозаводск, № 74 (71). Последният се оказа от важно значение, тъй като е идентичен по съдържание с основния препис № 486 от Волоколамската сбирка ат 1519 г., изправя някои негови четения и утвърждава други, които са ключови за първоначалния превод. В последните месеци бе присъединен и препис от сборник на книжовника Ефросин, непроучен досега, който доказва правилността на изводите за съществуването на две разклонения в ръкописната традиция, както доказва И. Илиев. Текстологическото изследване е основание на автора да заключи, че е налице стабилна и дълго продължаваща традиция на текста, която е аргумент да бъде установена структурата и съдържанието на първоначалния превод. Смятам за много добро постижение откриването на интерполиран текст от паримейника в един определен етап от развоя на ръкописната традиция, който е попълнил механична липса в архетипа на разклонението, към което спада основния препис № 486. Доказателство за

съществуването на един единствен превод, който стои в основата на всички достигнали до нас преписи е откритата обща грешка – предаването на лексемата εἶρ с ДЖГА. Това е много сполучлива находка на автора, използвал последователна методология при обяснението на четенето и неговото използване при установяване на текста.

Несъмнен принос е анализът на старобългарския превод в сравнение с критическото издание на гръцкия текст. Проследявайки не само основния текст, но и разночетенията, той достига до заключението, че в основата на превода стои препис в ръкопис от т.нар. “балканско” разклонение. Аргументите за този извод са изчерпателни и напълно убедителни. Не по-малко съществено за състоянието на традицията на текста и за същността на превода на Иполитовото тълкувание са примерите, включващи библейските цитати от Книга на пророк Даниил в паримейния превод, в превода на т.нар. Тълковни пророци и в пълния превод на старозаветната книга по препис в Архивния сборник (наричан още Иудейски хронограф) от XV в. Сравнителното изследване показва недвусмислено, че библейските цитати представляват независим превод и не са заети или повлияни от вече съществуващ пълен превод на Книгата. Това е признак за ранната хронология на превода на Иполитовото тълкувание и още веднъж показва богатството на старобългарските преводи, илюстрирайки принципите, към които са се придържали книжовниците през ранния период.

Ценни данни се съдържат в третата глава, озаглавена “Особености на превода на Иполитовото тълкувание върху Книга на пророк Даниил”, в която са характеризирани са отличителни черти на лексиката и на морфосинтаксиса. Изводът на автора е, че се съчетават черти от кирилометодиевския кръг паметници с по-новите преславски образци.

Дисертационният труд разглежда ексцерптите с името на Иполит в Симеоновия сборник (Изборник от 1073 г.) и в сбирката от историко-апокалтични съчинения в ръкопис от Хилендарския манастир № 382 (24) от края на XIII – началото на XIV в. и сродни с него преписи. Илиев установява, че тези откъси са нов превод от независим гръцки първообраз. В четвърта глава са сумирани резултатите от рецепцията на Иполитовото тълкувание върху Книга на пророк Даниил в руската ръкописна традиция, което досега не е правено. Тези компилации в руските хронографи и хронографически състави се въвеждат за пръв път в научната литература, а някои от тях изобщо не са отбелязани и при описите. В същата глава е и новооткритият препис на Иполитовото тълкувание в сборник № 138 от сбирката на А. С. Петрушевич, Научната библиотека в Лвов и в сборника от Държавния архив в Букурещ, № 741. Тези преписи показват по-

нататъшното разпространение на първоначалния старобългарски превод на произведението, според автора вероятно опосредствано чрез хронографската традиция.

Хипотезата за времето, по което е възникнал старобългарския превод, е обоснована с известна предпазливост, но с достатъчно аргументи – превратните събития през последните десетилетия на девети век и особено опитът за връщане на езическите обичаи биха могли да бъдат мотив за превеждане на съчинението. В дисертацията е изтъкнато, че времето на превода може да е и в първите десетилетия на X в., което също е убедително.

През целия период на докторантурата Иван Илиев е работил всеотдайно и както от неговите участия в конференции, така и от публикациите му личи неговото възходящо развитие като изследовател. Без преувеличение ще подчертая, че той се изгради като перспективен и талантлив млад учен. Трудът представлява изследване на важни аспекти в старобългарския превод на Иполитовото тълкувание и съдържа оригинални приноси, които ще заемат своето място в историята на преводната славянска традиция. С пълна убеденост предлагам на Научното жури да присъди на Иван Илиев образователната и научна степен “доктор”.

24.05.2016 г.

София

Проф. дфн Анисава Милтенова
Направление за стара българска литература
Институт за литература при БАН